

Interpersonalne osobine i interpersonalni stilovi

JAN MARČEK
DESIMIR PAJEVIĆ

Vojna akademija Vojske Jugoslavije, Beograd

Polazeći od teorijskog stanovišta da ličnost određuje interpersonalne odnose, u radu učinjen je pokušaj da se na osnovu teorije interpersonalnih tipova K. Hornaj (1976), Larijeve teorije interpersonalnog kruga (Leary, 1957), kao i teorijskih modela Kreča i saradnika (1972) o osobinama interpersonalnog reagovanja i R. Bojanovića (1998) o interpersonalnim stilovima, odrede poželjne interpersonalne osobine i interpersonalni stilovi ponašanja u vojnoj sredini.

Operacionalizacijom teorijskog modela Kreča i saradnika (1972), kao i korišćenjem samoposmatranja, konstruisana je Skala procene osobina interpersonalnog ponašanja (SPOIP-98) koja se sastoji od tri subskale (dispozicije za uloge, sociometrijske i ekspresivne dispozicije). Pouzdanost instrumenta merena standardizovanim alfa koeficijentom iznosi 0.931, a Gutmanovom "split-half" tehnikom 0.893. Skala je primenjena na uzorku od tristotine četrdeset dva ispitanika. Faktorskom analizom (metod glavnih komponenti, obliimin rotacija) izdvojeno je 20 faktora prvog reda (devet dispozicija za uloge, pet sociometrijskih i šest ekspresivnih dispozicija) koji čine interpersonalne osobine i pet faktora drugog reda, koji, u stvari, predstavljaju interpersonalne stilove interpretirane kao: orijentisanost na posao, dominantnost, demokratičnost, čovekoljubivost i liderstvo.

Ključne reči: interpersonalne osobine, interpersonalni stilovi, faktorska analiza.

Polazeći od teorijskih stavova Hornajeve i Salivena, Lari (Leary, 1957) pretpostavio je da interpersonalno ponašanje ima cirkularnu formu, koju čine dve glavne osobine: ljubav (ili afilijacija) i status (ili dominacija). Taj teorijski koncept pod nazivom model interpersonalnog kruga (Interpersonal circle model) susrećemo u psihijatriji, socijalnoj psihologiji i u procenama ličnosti. Tokom poslednje dve decenije, ovu teorijsku koncepciju intenzivno su ispitivale dve grupe istra-

živača: Lor i njegovi saradnici (Lorr and Youniss, 1974; Lorr and Manning, 1978; Lorr and De Jong, 1984; Lorr, Nerviano and Myhill, 1985; Lorr and Knight, 1987) i Vidžins sa ekipom saradnika (Wiggins, 1979; Wiggins, Trapnell and Phillips, 1988; Wiggins and Pincus, 1989).

Prilikom ispitivanja interpersonalnog ponašanja prva grupa istraživača koristila je Inventar interpersonalnog stila (Interpersonal Style Inventory, ISI). Za konstrukciju tog instrumenta, Lor i Junis (Lorr and Youniss, 1974) koristili su Marejevu teoriju psiholoških potreba (Murray, 1938), ali su te konstrukte posmatrali više kao dispozicije nego potrebe. Ostale skale reprezentuju Larijeve (Leary, 1957) teorijske konstrukte pomoću kojih se može uspostaviti cirkularni poredak (Lorr and Knight, 1987).

Inventar interpersonalnog stila, ISI (forma E) sadrži 15 bipolarnih skala, a svaka skala sastoji se od 20 tvrdnji na koje treba da se odgovori sa "tačno" ili "netačno". Faktorska valjanost instrumenta ispitana je na uzorku muškaraca i žena, a zatim su ti faktori bili potvrđeni na uzorku srednjoškolaca i studenata. Relijabilnost skala kreće se od 0.80 do 0.92 (Lorr, Nerviano and Myhill, 1985).

Instrument sadrži 14 nezavisnih skala ISI, i to: (1) direktivan – nedirektivan; (2) društven – nedruštven; (3) zavistan od drugih – samozadovoljan; (4) pruža pomoć – uskraćuje pomoć; (5) savestan – nesavestan; (6) ima poverenja u druge – ciničan; (7) tolerantan – neprijateljski; (8) osetljiv – bezosećajan; (9) nezavisan – pokoran; (10) ne pridržava se normi – opterećen normama; (11) promišljen – impulsivan; (12) uredan – neuredan; (13) uporan – popustljiv; (14) stabilan – anksiozan. Petnaesta skala oblikovana je prema Kraun-Marlovoj (Crowne-Marlowe) skali socijalne poželjnosti i označena je kao traži dopuštenje – ispoljava nepouzdanost.

U jednoj studiji Lora i De Jonga (Lorr and De Jong, 1984) analizirane su interkorelacije 15 skala ISI na izdvojenim uzorcima učenika ($N=144$) i učenica ($N=173$) srednje škole. Pomoću faktorske analize utvrđeno je pet faktora drugog reda koji su interpretirani kao: (1) interpersonalna uključenost; (2) nivo socijalizacije; (3) autonomnost naspram zavisnosti; (4) samokontrola naspram impulsivne ekspresivnosti; (5) emocionalna stabilnost.

Na uzorku od 260 odraslih ispitanika, Nove (Novy, 1992) ispitivao je hipotetsku faktorsku strukturu subskala koje su predstavljale skraćenu verziju ISI Lora i De Jonga (Lorr and De Jong, 1986; prema Novy, 1992). Ovim istraživanjem potvrđena je petofaktorska struktura koju je opisao Lor (Lorr, 1986), pri čemu su samo dve subskale (zavistan i ne pridržava se normi) imale neznatnu povezanost s faktorima u odnosu na prethodnu (apriornu) faktorsku strukturu.

Vidžins i saradnici (Wiggins et al., 1988) otišli su korak dalje od jednostavnog dovođenja u vezu interpersonalnih osobina sa dve glavne osovine (dimenzije). Oni su interpersonalno ponašanje predstavili u vidu geometrijskog (cirkularnog) modela unutar kojeg su određene lokacije svake osobine i njihov međusobni odnos (Digman, 1990).

Vidžinsova revidirana skala interpersonalnih prideva (Wiggin's Revised Interpersonal Adjectives Scales / IAS-R; Wiggins, Trapnell and Phillips, 1988)

sastoji se od sledećih osam subskala: (1) siguran, dominantan; (2) rezervisan, introvertan; (3) nesiguran, submisivan; (4) društven, ekstravertovan; (5) arogantan, proračunat; (6) srdačan, prijatan; (7) skroman, iskren; (8) hladnog srca, bez srca.

Radovi koji su koristili Interpersonalnu ček-listu La Foržea i Suzeka (La Forge and Suczek, 1955; prema Lorr, 1996), Lorov inventar interpersonalnog stila (Lorr and McNair, 1965), kao i Vidžinsovu skalu interpersonalnih prideva (Wiggins, 1979), još više su učvrstili Larijevu koncepciju interpersonalnog kruga. Nekoliko poznatih teoretičara, istraživača i kliničara, kao što su Benjamin, Karson, Horovic, Kesler i Vidžins, bili su inspirisani Larijevim radom i umnogome proširili njegove ideje (Lorr, 1996).

Lor i De Jong (Lorr and De Jong, 1984) izvršili su komparaciju faktora drugog reda iz inventara ISI (Lorr and Youniss, 1974) sa faktorima drugog reda koje su dobili Gorsač i Katel (Gorsuch and Cattell, 1967) pomoću inventara 16PF i ustanovili su da postoji sličnost između te dve grupe faktora. Naime, Katelova "eksvia" korespondira s Lorovim faktorom "interpersonalna uključenost", "snaga superega" uglavnom sa "nivoom socijalizacije", "nezavisnost" sa "autonomijom", dok "anksioznost" jasno korespondira sa "emocionalnom stabilnošću". Međutim, ispostavilo se da jedino za "samokontrolu" iz ISI ne postoji ekvivalentni faktor u 16PF (Lorr and De Jong, 1984).

Ove sličnosti podstakle su na istraživanje Lora i saradnike (Lorr, Nerviano and Myhill, 1985) da provere hipotezu o postojanju pet zajedničkih faktora za 15 bipolarnih skala ISI (forma E) i 16 skala Upitnika 16PF (forma A). Ispitivanje je izvršeno na uzorku od 50 ispitanika. Interkorelacije između 31 skale analizirane su metodom glavnih komponenti. Katelov "scree test" (Cattell, 1966) ukazao je na prisustvo pet komponenti: 1) "samokontrola" naspram "izražavanju impulsa"; 2) "eksvija" (16PF) ili "interpersonalna uključenost" (ISI); 3) "anksioznost" (16PF) ili "emocionalna stabilnost" (ISI); 4) "nezavisnost" i 5) "nivo socijalizacije". Ti rezultati potvrđeni su kanoničkom korelacijskom analizom, pri čemu je prvih pet kanoničkih korenova bilo značajno na nivou $p < 0.001$ ili više.

U jednom istraživanju Bendiksa ustanovljeno je da postoji izvesno slaganje između Gilfordovog faktora drugog reda, definisanog kao "socijalna aktivnost" (Guilford, 1975), koji se sastoji od "socijalabilnosti" i "nadmoćnosti", sa "interpersonalnom uključenošću" iz Inventara interpersonalnog stila (Bendix, prema Lorr and De Jong, 1984).

Prilikom definisanja svog teorijskog koncepta pod nazivom Pet velikih (Big Five), Digman (Digman, 1990) istakao je da radovi Lora i saradnika (Lorr and Youniss, 1974; Lorr and Manning, 1978; Lorr, Nerviano and Muhyll, 1985; Lorr and Knight, 1987), kao i Dž. Vidžinsa i saradnika (Wiggins et al, 1988), ukazuju da dimenzije "snaga" i "ljubav" interpersonalnog kruga korespondiraju sa dimenzijama I (ekstraverzija) i II (blagonaklonost) petofaktorskog modela. Takođe je ustanovio da tri dimenzije Lorovog Inventara interpersonalnog stila (Lorr, 1986), označene kao "interpersonalna uključenost", "socijalizacija" i "autonomnost", korespondiraju sa dimenzijama I i II petofaktorskog modela, dok su preostale dve

skale "samokontrola" i "stabilnost" najverovatnije u vezi sa dimenzijama III (savesnost) i IV (neuroticizam) (Digman, 1990).

Lorr i saradnici (Lorr, Youniss and Kluth, 1992) prikazali su rezultate ispitivanja odnosa između skorova 15 subskala ISI (Lorr and Youniss, 1974) i područja petofaktorskog modela merenih pomoću NEO inventara ličnosti (Costa and McCrae, 1985). Oba inventara su bila primenjena na uzorku od 236 studenata koledža. Metodom analize glavnih komponenti NEO-PI domena i 15 subskala ISI dobijeno je očekivanih pet faktora višeg reda. Četiri faktora – neuroticizam, ekstraverzija, savesnost i saradljivost bili su definisani i preko ISI i preko NEO-PI subskala, dok otvorenost prema iskustvu (Openness to Experience) je bila reprezentovana samo u inventaru ISI preko subskala nezavisnosti i direktivnosti, koje definišu njegovu dimenziju autonomnosti (Autonomy).

U istraživanju MekKrija i Koste (McCrae and Costa, 1994), koje je sprovedeno na uzorku od 126 odraslih muškaraca i žena, potvrđena je hipoteza da se faktori drugog reda Lorovog Inventara interpersonalnog stila mogu interpretirati kao mere petofaktorskog modela.

Na osnovu poređenja skorova Revidirane skale interpersonalnih prideva (IAS-R) i NEO-PI skorova, MekKri i Kosta (McCrae and Costa, 1989), jasno su pokazali slaganje interpersonalnog kruga sa petofaktorskim modelom. Taj nalaz upućuje na zaključak da se pouzadano može procenjivati položaj ličnosti na "interpersonalnom krugu" ukoliko su poznati skorovi na skalama E (ekstraverzija) i A (saradljivost) područja.

U istraživanju Trepnela i Vidžinsa (Trapnell and Wiggins, 1990) utvrđen je visok stepen korelacije između njihovih pridevskih mera i NEO-PI skala i shodno tome prošireno je merenje interpersonalnog kruga na merenje Pet velikih faktora. Slično tome, prilikom ispitivanja povezanosti između specifičnih crta NEO-PI-R i skala IAS-R, na uzorku od 221 ispitanika, još jednom je potvrđena mogućnost direktnog merenja nekih interpersonalnih crta pomoću specifičnih crta iz E, A i C područja, kao što su: toplina (srdačnost), upornost (nepopustljivost), altruizam i spokojnost (Costa and McCrae, 1992).

Problem

Problem interpersonalnih odnosa oduvek je aktuelan za svaku socijalnu grupu, pri čemu je kvalitet tih odnosa imao primaran značaj u dosadašnjim istraživanjima. Kvalitet interpersonalnih odnosa u radnoj sredini, a pogotovu vojnoj, zavisi od mnogobrojnih činilaca, kako objektivne, tako i subjektivne prirode. Kad je u pitanju vojna sredina, neki od njih proizilaze iz objektivnih zakonitosti koje vladaju među ljudima uopšte, a drugi, pak, proizilaze iz prirode vojne delatnosti, kao i odnosa subordinacije koji počivaju na strogoj primeni pravila i propisa. Međutim, posebnu vrstu činilaca interpersonalnih odnosa predstavljaju ljudi sa svojim sposobnostima, osobinama, znanjima i veštinama.

Polazeći od teorijskog stanovišta da ponašanje različitih osoba u interpersonalnom kontekstu najviše zavisi od "prisustva i stepena razvijenosti kod njih osobina koje su relevantne za interpersonalne odnose" (Bojanović, 1998: 39), cilj ovog rada bio je da se na osnovu procene značaja određenih oblika interpersonalnog ponašanja za ostvarivanje interakcijskih veza i odnosa u vojnoj sredini, odrede interpersonalne osobine i interpersonalni stilovi ponašanja vojnih starešina. Shodno tome, ovo istraživanje predstavlja deo istraživačkih napora koji se čine u psihologiji rada kroz analizu radnih mesta, kao i prilikom definisanja kriterijuma uspešnosti u određenoj delatnosti, a koji su usmereni na definisanje relevantnih osobina ličnosti u interpersonalnom ponašanju.

Interpersonalne osobine vojnih starešina operacionalno su određene kao relativno trajne i dosledne dispozicije za karakterističan način ostvarivanja interakcijskih veza i odnosa, dok je *interpersonalni stil*, koji obuhvata više interpersonalnih osobina, definisan kao karakterističan način odnošenja starešina prema ostalim pripadnicima vojnog kolektiva.

Metod

Istraživanje je obavljeno na prigodnom uzorku od tri stotine četrdeset dva ispitanika na različitim dužnostima, pa samim tim i sa različitim interpersonalnim ulogama, što je obezbeđivalo pouzdanost dobijenih rezultata.

Interpersonalne osobine ispitane su pomoću *Skale procene osobina interpersonalnog ponašanja (SPOIP-98)* koja se sastoji od tri subskale. Te subskale sadrže manifestne oblike interpersonalnog ponašanja u domenu dispozicija za uloge, sociometrijskih i ekspresivnih dispozicija, pri čemu svaka od njih sadrži 30 stavki sa petostepenim skalama Likertovog tipa za izražavanje stepena slaganja sa tvrdnjama o uticaju na interpersonalne odnose u rasponu od "veoma povoljno (presudno)" do "veoma nepovoljno". Pouzdanost instrumenta izražena standardizovanim alfa koeficijentom iznosi 0.931, a pouzdanost subskala kreće se u rasponu od 0.725 (dispozicije za uloge) do 0.875 (sociometrijske dispozicije).

Primenom konfirmatorne faktorske analize, odnosno korišćenjem hijerarhijskog modela (Wherry, 1959), ispitana je konstruktna valjanost instrumenta, pri čemu su dobijena tri faktora prvog reda (ekspresivno-liderske dispozicije, autoritarne dispozicije i humanističke sociometrijske dispozicije) koji odgovaraju opštem teorijskom modelu Kreča i saradnika (1972) o dispozicijama za uloge, sociometrijskim i ekspresivnim dispozicijama. Takođe, dobijen je jedan faktor drugog reda, interpretiran kao *interpersonalna angažovanost* koji verovatno utiče na sve vrste interpersonalnih osobina koje mere pomenute tri subskale.

U analizi dobijenih podataka primenjena je deskriptivna faktorska analiza. Za izdvajanje faktora korišćen je metod glavnih komponentata. Broj značajnih faktora određen je primenom Guttman-Kaiserovog kriterijuma, a dobijeni faktori rotirani su u pravcu jednostavne strukture pomoću oblimin (bikvartimin) kriterijuma (Carroll, prema Fulgosi, 1988).

Rezultati i diskusija

Rezultati ispitivanja dobijeni faktorskom analizom za svaki domen interpersonalnog ponašanja i uz korišćenje Guttman – Kaiserovog kriterijuma za ekstrakciju faktora, ukazuju na to da se manifestni oblici interpersonalnog ponašanja vojnih starešina mogu svesti na pet zajedničkih faktora prvog reda u domenu dispozicija za uloge, pet faktora u domenu sociometrijskih i na šest faktora u domenu ekspresivnih dispozicija. Tako dobijeni faktori, u stvari, predstavljaju interpersonalne osobine vojnih starešina.

Interpersonalne osobine

Interpersonalne osobine u domenu dispozicija za uloge

Kao što je istaknuto, u domenu dispozicija za uloge, izdvojeno je čak devet zajedničkih faktora, odnosno interpersonalnih osobina. Kumulativna proporcija ukupne varijanse za tih devet faktora iznosi 0.544 (Tabela 1).

Prvi faktor značajno određuju manifestni oblici interpersonalnog ponašanja starešina kojima se iskazuje insistiranje na disciplinovanom i odgovornom ponašanju potčinjenih i na kvalitetnom izvršavanju zadataka, kao i njihova odgovornost za uspeh pojedinaca i jedinice. U skladu s tim manifestnim odrednicama, ovaj faktor se može definisati kao ODGOVORNOST NA POSLU.

Drugi izdvojeni faktor dispozicija za uloge reprezentuju oblici ponašanja starešina kojima se iskazuje izvesna sklonost ka preduzimanju disciplinskih mera i samostalnom odlučivanju o poslu, kao i neizgrađenost kriterijuma za vrednovanje radnog učinka. Zbog toga se ovaj faktor može jedinstveno definisati kao AUTORITARNA USKOGRUDOST, što ga čini sličnim dimenziji arogantan – proračunat iz inventara IAS-R (Wiggins, Trapnell and Phillips, 1988). Sličan faktor (autoritarnost) dobijen je u jednom ranijem istraživanju vaspitnih postupaka starešina koje je sproveo Đ. Radojević (1992).

Nasuprot tome, treći faktor najviše determinišu varijable koje ukazuju na veću sklonost pohvaljivanju i nagrađivanju nego kažnjavanju, kao i na ravnopravan dijalog i saradnju prilikom odlučivanja. Istovremeno, uočava se postojanje jasnih kriterijuma za vrednovanje rada potčinjenih. Zato se treći faktor može odrediti kao DEMOKRATIČNOST U ODLUČIVANJU. Dobijeni rezultati verovatno su nastali kao produkt nastojanja starešina da se prilikom donošenja odluka u većoj meri primenjuje tzv. timski metod rada komandi, kao i konsultovanje sa potčinjenima prilikom donošenja važnih odluka, pri čemu se u velikoj meri uvažava njihovo mišljenje.

Četvrti faktor najviše definišu varijable koje su usmerene na efikasnost izvršenja zadataka, kao što su pravovremeno upoznavanje potčinjenih sa predstojećim zadacima jedinice, postavljanje realnih zadataka potčinjenima kroz izdavanje kratkih i jasnih naređenja. Navedeni faktor može se jedinstveno definisati kao EKSPEDITIVNOST U ORGANIZOVANJU POSLA.

Peti faktor reprezentuju manifestni oblici interpersonalnog ponašanja čiji je zajednički imenitelj ravnomerno opterećenje nosilaca radnih zadataka, kao i njihov odgovoran odnos prema dodeljenim radnim obavezama. Imajući u vidu zajednički imenitelj tih varijabli, ova interpersonalna osobina (faktor), može se odrediti kao PRAVEDNOST U ODMERAVANJU RADNIH OBAVEZA.

Šesti faktor čine oblici interpersonalnog ponašanja kojima se manifestuje doslednost u poštovanju temeljnih odrednica vojne organizacije u koje, svakako, spadaju i odnosi subordinacije. Shodno tome, latentna osobina koja se nalazi u osnovi takvog ponašanja može se interpretirati kao DOSLEDNOST U POŠTOVANJU ODNOSA SUBORDINACIJE. Identifikovanje ove osobine u strukturi interpersonalnog stila vojnog starešine ukazuje na specifičnost njegove komandne funkcije i specifične zahteve koji iz nje proizilaze (Samolovčev, 1976). Naime, starešina se pojavljuje kao ključni reprezent vojne organizacije čije funkcionisanje počiva na precizno formulisanim zakonima i propisima. Shodno tome, ova interpersonalna osobina može se dovesti u vezu s dimenzijom opterećen normama – ne pridržava se normi iz Vidžinsovog inventara IAS-R (Wiggins, Trapnell and Phillips, 1988).

Sedmi faktor određuju manifestne varijable čija je latentna osnova ISTRAJNOST U IZVRŠAVANJU ZADATAKA. Značenje varijabli kojima je ovaj faktor određen ukazuje na usredsređenost starešina na izvršenje zadataka, koja neposredno proizilazi iz njegove komandne funkcije (Samolovčev, 1976). U širem smislu, ova interpersonalna osobina može se posmatrati u kontekstu tzv. orijentacije na zadatak, koja se, verovatno, pod uticajem dvodimenzionalnih teorija rukovođenja, ističe u značenju jedne od globalnih dimenzija ponašanja vojnih starešina kao rukovodilaca.

Osmi faktor čine manifestne varijable usmerene na izgrađivanje formalnog autoriteta starešine, s obzirom na to da se u svom radu isuviše oslanja na autoritet pretpostavljenog. Shodno tome, ovaj faktor može se interpretirati kao KORISĆENJE AUTORITETA PRETPOSTAVLJENOG. Sudeći po odgovorima, kojima su ispitanici izrazili slaganje s određenim tvrdnjama, ova osobina spada u repertoar nepoželjnih osobina interpersonalnog ponašanja, a može se dovesti u vezu sa dimenzijom nesiguran-submisivan iz inventara IAS-R (Wiggins, Trapnell and Phillips, 1988).

Deveti faktor reprezentuju oblici interpersonalnog ponašanja, koji ukazuju na to da prilikom odlučivanja o najvažnijim pitanjima života i rada jedinice, starešine uvažavaju mišljenja svojih potčinjenih. Shodno tome, faktor koji se

nalazi u osnovi takvog ponašanja, može se interpretirati kao UVAŽAVANJE MIŠLJENJA DRUGIH. Taj faktor je sličan dimenziji ima poverenje u druge- ciničan iz inventara ISI (Lorr and Youniss, 1974).

Tabela 1: Interpersonalne osobine vojnih starešina u domenu dispozicija za uloge

Red. br.	DISPOZICIJE ZA ULOGE (FAKTORI I REDA)	Proporcija varijanse
1.	ODGOVORNOST NA POSLU I U PONAŠANJU	.150
2.	AUTORITARNA USKOGHUDOST	.098
3.	DEMOKRATIČNOST U ODLUČIVANJU	.055
4.	EKSPEDITIVNOST U ORGANIZOVANJU POSLA	.048
5.	PRAVEDNOST U ODMERAVANJU RADNIH OBAVEZA	.044
6.	DOSLEDNOST U POŠTOVANJU ODNOSA SUBORDINACIJE	.040
7.	ISTRAJNOST U IZVRŠAVANJU ZADATAKA	.039
8.	KORIŠĆENJE AUTORITETA PRETPOSTAVLJENOG	.036
9.	UVAŽAVANJE MIŠLJENJA DRUGIH	.034

Interpersonalne osobine u domenu sociometrijskih dispozicija

Postupkom faktorske analize i uz korišćenje Guttman-Kaiserovog kriterijuma, izdvojeno je sedam faktora, odnosno interpersonalnih osobina u domenu sociometrijskih dispozicija, od kojih su pet interpretabilni. Kumulativna proporcija za tih pet faktora iznosi 0.464 (Tabela 2).

Prvi faktor određen je većim brojem manifestnih oblika interpersonalnog ponašanja starešina koji ukazuju na zainteresovanost za potčinjene koja ima "dušebrižnički" karakter. Njima se iskazuje zaštita dostojanstva ličnosti potčinjenih i razumevanje za njihove lične probleme uz zalaganje da se oni blagovremeno rešavaju. Istovremeno, njima se ispoljava spremnost starešina da pomažu potčinjenima, kao i na ravnopravan dijalog uz uvažavanje njihovog mišljenja. U skladu s takvim manifestnim odrednicama, ovaj faktor se može odrediti kao HUMANISTIČNOST I PATERNALIZAM.

Ova se osobina javlja u skoro svim određenjima poželjnog profila vojnih starešina, mada ne uvek i u prioritetnom značenju. Međutim, kad je u pitanju socijalno-psihološka klima u kolektivu, onda se u psihološkoj, pa i u andragoškoj

literaturi ova interpersonalna osobina najčešće pominje kao presudan činitelj za njeno izgrađivanje. Evidentna je podudarnost ove osobine sa dimenzijom "humanost odnosa prema potčinjenima" koja je otkrivena u ranijim istraživanjima (Šipka i sar., 1991), kao i s dimenzijom srdačan-prijatan iz inventara IAS-R (Wiggins, Trapnell and Phillips, 1988).

Drugi faktor nije jednoznačno definisan, jer ga određuju oblici interpersonalnog ponašanja koji ukazuju na sklonost ka čestim promenama ponašanja i raspoloženja u veoma širokom rasponu – od preterane popustljivosti do netolerantnog odnosa prema potčinjenima. Međutim, imajući u vidu pretežnu usmerenost ovih varijabli, drugi faktor se može definisati kao PRAVIČNOST I DOSLEDNOST U PONAŠANJU PREMA POTČINJENIMA. Značenje manifestnih varijabli kojima je određen, ukazuju na njegovu sličnost sa dimenzijom hladnog srca (Cold-hearted) iz inventara IAS-R (Wiggins, Trapnell and Phillips, 1988). Takođe, postoji sličnost sa osobinama koje čine mizantropski i manipulativni interpersonalni stil, a u čijoj je osnovi odsustvo emocija u odnosu na druge ljude (Bojanović, 1998).

Treći faktor manifestuju oblici interpersonalnog ponašanja čiji je zajednički imenitelj tolerantnost u odnosima sa potčinjenima. Naime, prilikom uspostavljanja odnosa s potčinjenima starešine nastoje da pruže pomoć onima koji se teže prilagođavaju uz strpljivo čekanje pozitivnog ishoda svog angažovanja. S obzirom na prirodu ovih varijabli, latentna osobina koju one manifestuju može se jedinstveno označiti kao TOLERANTNOST U OPHOĐENJU. Ovaj faktor identičan je dimenziji "tolerantan – neprijateljski" iz inventara ISI (Lorr and Younis, 1974).

Četvrti faktor reprezentuju oblici interpersonalnog ponašanja kojima se manifestuje puno poverenje starešina prema svojim potčinjenima uz uvažavanje njihovog mišljenja i podsticanje njihove inicijative. Istovremeno, njima se iskazuje i spremnost starešina za druženje sa svojim potčinjenima. Imajući to u vidu, četvrti faktor se može definisati kao PRIHVATANJE POTČINJENIH. I za ovu latentnu osobinu se može reći da je prisutna u skoro svim određenjima poželjnog profila vojnog starešine. Takođe, ima sličnosti sa dimenzijom "vaspitan – uskraćuje pomoć" iz inventara ISI (Lorr and Younis, 1974).

Peti faktor reprezentuju oblici interpersonalnog ponašanja kojima se iskazuje fleksibilan odnos prema potčinjenima kroz omogućavanje da sami biraju način izvršenja zadatka, kao i ispoljavanje značajnog smisla za humor. Stoga je ovaj faktor definisan kao FLEKSIBILNOST U ODNOSIMA. Slično prethodno određenim faktorima, i ova latentna osobina čini pretpostavku za razvijanje međusobnog poverenja i saradnje, što u celini doprinosi jačanju socijalno-psihološke klime u kolektivu.

Tabela 2: Interpersonalne osobine vojnih starešina u domenu sociometrijskih dispozicija

Red. br.	SOCIOMETRIJSKE DISPOZICIJE (FAKTORI I REDA)	Proporcija varijanse
1.	HUMANISTIČNOST I PATERNALIZAM	.261
2.	PRAVIČNOST I DOSLEDNOST U PONAŠANJU PREMA POTČINJENIMA	.071
3.	TOLERANTNOST U OPHOĐENJU	.049
4.	PRJHVATANJE POTČINJENIH	.044
5.	FLEKSIBILNOST U ODNOSIMA	.039

*Interpersonalne osobine u domenu
ekspresivnih dispozicija*

Faktorskom analizom izdvojeno je šest faktora u domenu ekspresivnih dispozicija čiji su karakteristični korenovi veći od jedinice. Kumulativna proporcija za tih šest faktora iznosi 0.538 (Tabela 3).

Prvi faktor određuju oblici interpersonalnog ponašanja starešina koji se manifestuju kroz ispoljavanje sistematičnosti, upornosti, sigurnosti i energičnosti u radu, kao i kroz posjedovanje sposobnosti za samokontrolu i samosavlđivanje. Na osnovu toga, prvi izolovani faktor u domenu ekspresivnih dispozicija se može jedinstveno odrediti kao ISPOLJAVANJE RADNIH KVALITETA. Jednoznačnost njegovog određenja je sasvim razumljiva, jer reprezentuje oblike interpersonalnog ponašanja koji se na najočigledniji način manifestuju, odnosno neposredno opažaju u svakodnevnom radu, pa se, stoga, mogu i objektivnije vrednovati.

Drugi faktor reprezentuju oblici interpersonalnog ponašanja čija je latentna osnova STROGOST I ZAHTEVNOST U OPHOĐENJU. U vezi s tim, rezultati nekih dosadašnjih istraživanja ukazuju na to da se u radu s ljudima podjednak značaj pridaje, kako "humanosti odnosa prema potčinjenima", tako i "striktности (strogost, zahtevnost) u rukovođenju" (Šipka i sar., 1991).

Treći faktor određuju oblici interpersonalnog ponašanja starešina koji ukazuju na prisustvo značajnog smisla za humor, ispoljavanje vedrog i optimistinog raspoloženja u svakodnevnom radu i emocionalnu prijatnost i prijateljsko raspoloženje u ophođenju s potčinjenima. U skladu s tim, ovaj faktor se može definisati kao KOMUNIKATIVNOST I VEDRINA RASPOLOŽENJA, što ga čini sličnim dimenzijama "društven-ekstravertovan" i "srdačan-prijatan" iz inventara IAS-R (Wiggins, Trapnell and Phillips, 1988).

Četvrti faktor uglavnom definišu neki izražajni oblici interpersonalnog ponašanja starešina, koji se odnose na njihov fizički izgled, kao i komunikaciju s potčinjenima. Shodno tome, faktor koji se nalazi u osnovi tih manifestnih oblika može se odrediti kao **SPOLJAŠNJI IZGLED I PRISTOJNOST U PONAŠANJU**. Ovaj faktor istovetan je faktoru s nešto užim značenjem "uredan-neuredan" koji su identifikovali Lor i Junis (Lorr and Younis, 1974).

Peti faktor reprezentuje posebne personalne kvalitete starešina, koji su značajni za uspeh u poslu, a ispoljavaju se kroz težnju za samopotvrđivanjem i dokazivanjem, samouverenost i ambicioznost, principijelnost i doslednost, kao i zainteresovanost da jedinica što uspešnije izvrši postavljene zadatke. U skladu s tim, ovaj faktor se može interpretirati kao **AMBICIOZNOST U POSLU**. Sudeći po prirodi manifestnih varijabli koje je čine, ova osobina je slična dimenziji "uporan-popustljiv" iz inventara ISI (Lorr and Youniss, 1974).

Šesti faktor nije jednoznačno određen, jer ga čine manifestni oblici, kao što su skromnost i nenametljivost u ophođenju s drugima, s jedne, i karijerističke tendencije, s druge strane. Stoga se ovaj faktor može definisati kao **SKLONOST KARIJERIZMU**, što ga čini sličnim dvema dimenzijama iz inventara IAS-R, i to: "rezervisan-introvertiran" i "arogantan-proračunat" (Wiggins, Trapnell and Phillips, 1988). Prisustvo navedene osobine u strukturi profila vojnog starešine sasvim je razumljivo i očekivano, s obzirom na to da su zbog prirode vojne delatnosti oba pola ove interpersonalne osobine znatno uočljiviji i prepoznatljiviji nego u drugim radnim sredinama. Sudeći po smislu odgovora, kojima su ispitanici izrazili stepen slaganja sa tvrdnjama koje opisuju navedene oblike interpersonalnog ponašanja, ova osobina spada u repertoar nepoželjnih osobina interpersonalnog ponašanja.

Tabela 3: Interpersonalne osobine vojnih starešina u domenu ekspresivnih dispozicija

Rcd. br.	EKSPRESIVNE DISPOZICIJE (FAKTORI I REDA)	Proporcija varijanse
1.	ISPOLJAVANJE RADNIH KVALITETA	.267
2.	STROGOST I ZAHTEVNOST U OPHOĐENJU	.090
3.	KOMUNIKATIVNOST I VEDRINA RASPOLOŽENJA	.050
4.	SPOLJAŠNJI IZGLED I PRISTOJNOST U PONAŠANJU	.049
5.	AMBICIOZNOST U POSLU	.044
6.	SKLONOST KARIJERIZMU	.038

*Interpersonalni stilovi**Interpersonalni stilovi u domenu
dispozicija za uloge*

Uvidom u matricu interkorelacija faktora prvog reda, odnosno interpersonalnih osobina u domenu dispozicija za uloge, može se zaključiti da su prvi, četvrti i sedmi faktor najviše povezani s ostalim faktorima (čak šest značajnih koeficijenata korelacije na nivou 0.01 i 0.05), dok najmanju povezanost s ostalim faktorima ima treći faktor koji je određen kao "demokratskost u odlučivanju" (Tabela 4). Dobijeni nalaz u skladu je s našim očekivanjima, s obzirom na to da je zbog osobenosti vojne organizacije, ova dispozicija za uloge u manjoj meri izražena u vojnoj, nego u drugim radnim sredinama.

Tabela 4: Interkorelacije faktora prvog reda u domenu dispozicija za uloge

Red. br.	DISPOZICIJE ZA ULOGE (FAKTORI I REDA)								
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
1.	1.000								
2.	.129 *	1.000							
3.	-.081	.004	1.000						
4.	-.143 *	-.224 **	.190 **	1.000					
5.	-.384 **	-.069	.112	.187 **	1.000				
6.	-.017	-.034	-.016	-.177 **	-.035	1.000			
7.	.189 **	.096	.084	.213 **	-.192 **	-.219 **	1.000		
8.	.183 **	.082	.052	.090	-.165 **	-.146 *	.252 **	1.000	
9.	-.141 *	.067	.056	.011	.146 *	.097	-.181 **	-.123 *	1.000

* - značajnost na .05;

** - značajnost na .01

Navedena matrica poslužila je kao polazna osnova za faktorsku analizu kojom su dobijeni faktori drugog reda interpretirani kao interpersonalni stilovi ponašanja starešina. Korišćenjem Guttman-Kaiserovog kriterijuma izdvojena su tri faktora drugog reda (eigen vrednosti iznose: 1.871, 1.627 i 1.115), koji obuhvataju 51.2 % ukupne varijanse (Tabela 5).

Prvi faktor čine interpersonalne osobine u čijoj je osnovi orijentacija starešina na izvršenje zadatka. To su: pravednost u odmeravanju radnih obaveza (-.735), odgovornost na poslu i u ponašanju (.705), uvažavanje mišljenja drugih (-.486), istrajnost u izvršavanju zadataka (.402) i korišćenje autoriteta pretpostavljenog (.397). S obzirom na prirodu ovih interpersonalnih osobina, dobijeni

faktor ili interpersonalni stil koji one manifestuju, može se označiti kao ORIJENTACIJA NA ZADATAK.

Uočljivo je da se ovaj interpersonalni stil može poistovetiti sa jednom od dimenzija rukovođenja označenom kao rukovođenje orijentisano na zadatak (Likert, 1961); iniciranje strukture (Fleishman, 1957; Halpin and Winer, 1957; Stogdill and Coons, 1957; Rambo, 1958); specijalista za zadatak (Bales and Slater, prema Rot, 1988); naglasak na proizvodnju (Blake and Mouton, 1965); ponašanje usmereno na ispunjavanje zadataka (Hemphill and Coons, prema Stogdill and Coons, 1957) i slično.

Drugi faktor reprezentuju interpersonalne osobine u kojima se kao zajednička odlika prepoznaje DOMINANTNOST. Njega čine: doslednost u poštovanju odnosa subordinacije (-.641), istrajnost u izvršavanju zadataka (.593), ekspeditivnost u organizovanju posla (.545) i korišćenje autoriteta pretpostavljenog (.458).

Ovaj interpersonalni stil može se dovesti u vezu sa istoimenim Larijevim konstruktom (status ili dominacija) u okviru teorije interpersonalnog kruga. Takođe, postoji sličnost sa dimenzijom dominacija iz Upitnika za ponašanje rukovodioca (LBDQ) kojom se utvrđuje u kojoj meri pretpostavljeni "ograničava ponašanje članova grupe u pogledu aktivnosti, donošenja odluka i izražavanja mišljenja" (Hemphill and Coons, prema Stogdill and Coons, 1957). Međutim, ovako definisana dimenzija ličnosti predstavlja dosta izolovanu tendenciju interpersonalnog ponašanja, pa se odgovarajući interpersonalni stil prikladnije može definisati kao nastojanje da se kontroliše i usmerava ponašanje drugih (Bojanović, 1998).

Treći faktor čine interpersonalne osobine starešina kojima se iskazuje njihova spremnost na dijalog s potčinjenima, a naročito prilikom odlučivanja o značajnim pitanjima iz života i rada kolektiva. Ovaj interpersonalni stil (faktor) značajno određuju sledeće interpersonalne osobine: demokratičnost u odlučivanju (.834), uvažavanje mišljenja drugih (.467) i pravednost u odmeravanju radnih obaveza (.452). Imajući to u vidu, ovaj interpersonalni stil se može odrediti kao DEMOKRATIČNOST.

Tako definisani faktor može se dovesti u vezu sa klasičnom teorijom rukovođenja (Lewin, Lippit and White, 1939), kao i s dimenzijama rukovođenja označenim kao "rukovođenje orijentisano na ljude" (Likert, 1961), vođenje računa (Fleishman, 1957) i slično. Istovremeno, dobijeni rezultati potvrđuju ranije nalaze o tome da je rukovođenje socijalni odnos u čijoj su osnovi postupci koje rukovodilac primenjuje u ophođenju s potčinjenima (Kasagić i sar., 1979; Kilibarda, 1981; Šipka i sar., 1991). U već pomenutom istraživanju Đ. Radojevića (1992), identifikovan je demokratski vaspitni postupak starešina, što ukazuje na tendenciju da se u interpersonalnom kontekstu sve više primenjuje i tzv. demokratski stil rada.

Tabela 5: Interpersonalni stilovi vojnih starešina u domenu dispozicija za uloge

Red. br.	INTERPERSONALNI STILOVI - DISPOZICIJE ZA ULOGE (FAKTORI II REDA)	Proporcija varijanse
1.	ORIJENTISANOST NA POSAO	.208
2.	DOMINANTNOST	.181
3.	DEMOKRATIČNOST	.123

Interpersonalni stilovi u domenu sociometrijskih dispozicija

Već sama činjenica što su izolovani zajednički faktori, koji uzrokuju korelativnu povezanost određenih oblika interpersonalnog ponašanja na manifestnom nivou, upućuje na zaključak o međusobnoj povezanosti interpersonalnih osobina. Naime, na osnovu uvida u matricu interkorelacija zajedničkih faktora prikazanoj u Tabeli 6, može se ustanoviti da najveću povezanost s ostalim faktorima ima prvi faktor, a najmanju drugi i treći faktor. Takođe, uočljivo je da je prvi faktor ("humanističnost i paternalizam") najviše povezan sa "tolerantnošću u odnosima" (.447) i sa "prihvatanjem potčinjenih" (.410).

Tabela 6: Interkorelacije faktora prvog reda

Red. broj	SOCIOMETRIJSKE DISPOZICIJE (FAKTORI I REDA)				
	1.	2.	3.	4.	5.
1.	1.000				
2.	-.253 **	1.000			
3.	.447 **	-.134 *	1.000		
4.	.410 **	-.095	.245 **	1.000	
5.	.287 **	.089	.153 **	.279 **	1.000

* - značajnost na .05;

** - značajnost na .01

Faktorizacijom navedene matrice dobijeni su faktori drugog reda, odnosno interpersonalni stilovi u domenu sociometrijskih dispozicija. Iako su ekstrahovana dva značajna faktora (eigen vrednosti iznose: 1.983 i 1.108), može se definisati samo jedan od njih, s obzirom da drugi izolovani faktor određuju samo dve salijentne korelacije. Prvi faktor obuhvata 39,7 % ukupne varijanse.

Taj faktor određuju sledeće interpersonalne osobine: humanističnost i paternalizam (.820), prihvatanje potčinjenih (.699), tolerantnost u odnosima (.664) i fleksibilnost u radu (.549). Imajući u vidu značenje ovih interpersonalnih osobina, taj faktor ili interpersonalni stil može se jednoznačno definisati kao ČOVEKO-LJUBIVOST.

Dobijeni nalaz može se protumačiti u skladu sa Larijevim konstruktom "ljubav" (Leary, 1957), kao i sa interpersonalnim tipom K. Hornaj označenim kao "tendencija kretanja ka ljudima" (Hornaj, 1976). Takođe, postoji sličnost sa interpersonalnom vrednošću koju je Gordon identifikovao kao "čovekoljublje", a koja, između ostalog, podrazumeva da "osoba radi za dobro drugih i da saučestvuje s njima" (Gordon, 1993). Ipak, najveća sličnost postoji sa istoimenim interpersonalnim stilom "čovekoljubivost", koji je identifikovao R. Bojanović, a koji sadrži sledeće interpersonalne osobine: društvenost, prihvatanje drugih ljudi i emocionalna toplina i saosećajnost (Bojanović, 1998).

Interpersonalni stilovi u domenu ekspresivnih dispozicija

Među faktorima prvog reda u prostoru ekspresivnih dispozicija utvrđena je različita povezanost, pri čemu najveću korelaciju s ostalim faktorima ima prvi faktor (čak pet značajnih koeficijenata korelacije), dok najmanju povezanost imaju drugi i šesti faktor (Tabela 7). U proseku, osobina "ispoljenost radnih kvaliteta" ima najveće korelacije sa "spoljašnjim izgledom i pristojnošću u ponašanju" (.364) i sa "komunikativnošću i vedrinom raspoloženja" (.318), odnosno sa osobinama kojima se najdirektnije ispoljavaju radni kvaliteti i karakter ličnosti vojnih starešina. Osobine "strogost i zahtevnost u ophođenju", kao i "nenametljivost naspram karijerizma" imaju najniže korelacije s ostalim interpersonalnim osobinama, što ukazuje na prirodu tih varijabli i predstavlja dodatni argument u prilog tvrdnji da su to nepoželjne osobine interpersonalnog ponašanja.

Tabela 7: Interkorelacije faktora prvog reda

Red. broj	EKSPRESIVNE DISPOZICIJE (FAKTORI I REDA)					
	1.	2.	3.	4.	5.	6.
1.	1.000					
2.	-.206 **	1.000				
3.	.318 **	-.078	1.000			
4.	.364 **	-.022	.202 **	1.000		
5.	.274 **	-.027	.072	.201 **	1.000	
6.	.287**	.057	.015	.100	.018	1.000

* - značajnost na .05;

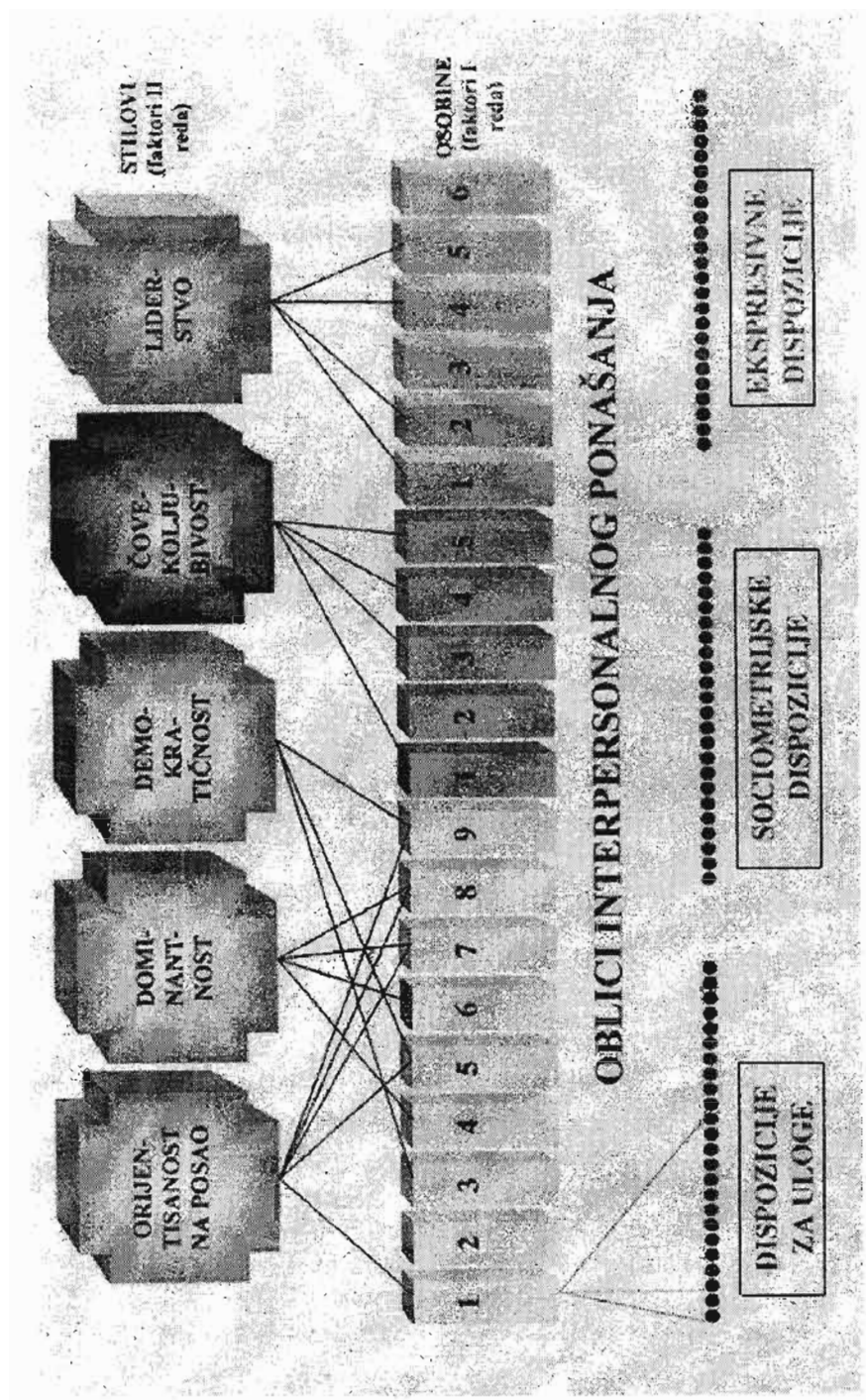
** - značajnost na .01

U latentnom prostoru drugog reda dobijena su dva značajna faktora od kojih je samo prvi interpretabilan. Taj faktor određen je sledećim faktorima prvog reda: ispoljenost radnih kvaliteta (.773), spoljašnji izgled i pristojnost u ponašanju (.709), komunikativnost i vedrina raspoloženja (.558) i ambicioznost u poslu (.536). Imajući to u vidu, ovaj interpersonalni stil se može jedinstveno definisati kao LIDERSTVO. Ovako definisani interpersonalni stil je istovetan interpersonalnom stilu R. Bojanovića (1998), u čijoj je osnovi "težnja za vođstvo", kao i sa interpersonalnom vrednošću "rukovođenje" koja je istog značenja (Gordon, 1993).

Zaključak

Ispitivanjem je dobijeno 20 interpersonalnih osobina koje čine interpersonalne stilove vojnih starešina interpretirane kao *orijentisanost na posao, dominantnost, demokratskost, čovekoljubivost i liderstvo* (Slika 1). Uzevši u celini, dobijeni nalazi su u skladu s Larijevim (Leary, 1957) konstruktima (status i ljubav), kao i sa teorijom interpersonalnih tipova K. Hornaj (1978). Takođe, dobijeni interpersonalni stilovi slični su Lor-De Jongovim faktorima drugog reda dobijenim u nekoliko analiza, a to su: interpersonalna uključenost, nivo socijalizacije, samokontrola i emocionalna stabilnost i nezavisnost (Lorr and De Jong, 1984). Pomenute faktore, Džon Digan (Digman, 1990) doveo je u vezu sa poznatim petofaktorskim modelom ličnosti (ekstraverzija, prijetnost, savesnost, neuroticizam i intelekt; Costa and McCrae, 1985), kao i sa nekim uglednim faktorskim teorijama ličnosti (Cattell, 1970; Eysenck, 1969; Guilford, 1975), što upućuje na zaključak da se u interpersonalnim odnosima projektuje celokupna struktura ličnosti vojnog starešine.

Dobijeni rezultati imaju značajne praktične implikacije. Naime, otkrivanjem zajedničkih sklopova osobina interpersonalnog ponašanja omogućuje nam da efikasnije predviđamo njihovo ponašanje u interpersonalnom kontekstu i da utičemo na razvijanje odgovarajućih osobina ličnosti. Shodno tome, utvrđivanje poželjnih svojstava vojnih starešina za ostvarivanje interpersonalnih odnosa u vojnoj sredini, predstavlja tek prvu, ali veoma značajnu fazu u razvoju kriterijuma uspešnosti u toj oblasti. Polazeći od revidiranog Gijonovog modela o razvoju kriterijuma (Guion, prema Šipka, 1976), u narednim fazama istraživanja trebalo bi da se ispita koliki je stvarni doprinos izolovanih latentnih varijabli ostvarivanju interpersonalnih odnosa u vojnoj sredini. Takođe, zbog specifičnosti vojne profesije u kopnenoj vojsci, ratnom vazduhoplovstvu, kao i u ratnoj mornarici, opravdano se pretpostavlja da postoje razlike u osobinama ličnosti i stilovima interpersonalnog ponašanja, što zahteva dalja istraživanja na ovom području.

Slika 1: Interpersonalne osobine i interpersonalni stilovi

Reference

- Blake, R. B. and Mouton, J. S. (1965): *The Managerial Grid*, Houston: Gulf Publishing.
- Bojanović, R. (1998): *Psibologija međuljudskih odnosa*, Beograd: Centar za primenjenu psihologiju.
- Cattell, R. B. (1966): The Scree Test for the Number of Factors, *Multivariate Behavioral Research*, 1, 245-276.
- Cartell, R. B. (1970): *The scientific analysis of personality*, Penquin Books.
- Costa, P. T. Jr and McCrae, R. R. (1985): *The NEO Personality Inventory manual*, Odessa, Psychological Assessment Resources.
- Costa, P. T. Jr and McCrae, R. R. (1992): *NEO-PI-R/NEO-FFI: Professional Manual; Revised NEO Personality Inventory (NEO-PI-R) and NEO Five factor Inventory (NEO-FFI)*, Odessa, FL. Psychological Assessment Resources.
- Digman, J. M. (1990): Personality structure: Emergence of the five-factor model, *Annual Review of Psychology*, 41, 417-440.
- Eysenck, H. J. and Eysenck, S. B. G. (1969): *Personality structure and measurement*, London: Routledge and Kegan Paul.
- Fleishman, E. A. (1957): A Leader Behavior Description for Industry, In: R. M. Stogdill and A. E. Coons (Eds), *Leader Behavior: Its Description and Measurement, Research Monograph No. 88*, Columbus, Ohio: Bureau of Business Research, The Ohio State University.
- Fulgosi, A. (1988): *Faktorska analiza*, Zagreb: Školska knjiga.
- Gordon, L. (1993): *Survey of Interpersonal Values - Revised Manual*, Chicago: Science Research Associates.
- Gorsuch, R. L. and Cattell, R. B. (1967): Second stratum personality factors defined in the questionnaire realm by the 16PF, *Multivariate Behavioral Research*, 2, 211-224.
- Guilford, J. P. (1975): Factors and factors of personality. *Psychological Bulletin*, 84, 412-416.
- Halpin, A. W. and Winer, B. J. (1957): A Factorial Study of the Leader Behavior Descriptions, In: Stogdill, R. M. and Coons, A. E. (Eds), *Leader Behavior: Its Description and Measurement. Research Monograph No. 88*, Columbus, Ohio: Bureau of Business Research, The Ohio State University.
- Hornaj, K. (1976), *Naši unutrašnji konflikti*, Titograd: Pobjeda.

- Kasagić, Lj., Kostić, P., Baucal, D. i Zorić D. (1979): *Neki problemi formiranja i delovanja pitomačkog kolektiva*, Beograd: Vojna akademija rodova Kopnene vojske i intendantske službe.
- Kilibarda, Z. (1981): Rukovođenje kao faktor formiranja pitomačkog kolektiva. *Magistarski rad*. Beograd: Vojna akademija Kopnene vojske.
- Kreč, D., Kračfeld, R. i Balaki, I. (1972): *Pojedinac u društvu*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Leary, T. (1957): *The interpersonal diagnosis of personality*, New York: Ronald Press.
- Lewin, K., Lippit, R. A. and White, R. K. (1939): Patterns of Aggressive Behavior in Experimentally Created "Social Climates", *The Journal of Social Psychology*, 10, 271-299.
- Likert, R. (1961): *New Patterns of Management*, New York: McGraw-Hill Book Co.
- Lorr, M. (1986): *Interpersonal Style Inventory (ISI): Manual*, Los Angeles: Western Psychological Services.
- Lorr, M. (1996): The Interpersonal Circle as a Heuristic Model for Interpersonal Research, *Journal of Personality Assessment*, 66, 2, 234-239.
- Lorr, M. and DeJong, J. (1984): Second-order factors defined by the ISI, *Journal of Clinical Psychology*, 40, 1378-1381.
- Lorr, M. and Knight, A. L. (1987): Higher-order factors assessed by the ISI and PRF, *Journal of Clinical Psychology*, 43, 1, 96-99.
- Lorr, M. and Manning, T. T. (1978): Higher-order factors of the ISI, *Multivariate Behavioral Research*, 13, 3-7.
- Lorr, M. and McNair, D. M. (1965): Expansion of the interpersonal behavior circle, *Journal of Personality and Social Psychology*, 2, 823-830.
- Lorr, M., Nerviano, V. J. and Myhill, J. (1985): Factors common to the ISI and 16PF inventories, *Journal of Clinical Psychology*, 41, 6, 773-777.
- Lorr, M. and Youniss, R. P. (1974): An inventory of interpersonal style, *Journal Personal Assessment*, 37, 165-173.
- Lorr, M., Youniss, R. P. and Kluth, C. (1992): The interpersonal Style inventory and the 5-Factor Model, *Journal of Clinical Psychology*, 48, 2, 202-206.
- McCrae, R. R. and Costa, P. T. Jr (1989): The structure of interpersonal traits Wiggins's circumplex and the five factor model, *Journal of Personality and Social Psychology*, 56, 586-595.

- McCrae, R. R. and Costa, P. T. (1994): Does Lorr Interpersonal Style Inventory Measure the 5-Factor Model, *Personality and Individual Differences*, 16, 1, 195-197.
- Murray, H. A. (1938): *Explorations in Personality*, New York: Oxford University Press.
- Novy, D. M. (1992): Psychometric Properties of the Interpersonal Style Inventory, *Journal of Clinical Psychology*, 48, 3, 308-314.
- Radojević, Đ. (1992): Uticaj vaspitno-obrazovnih aktivnosti na formiranje poželjnih svojstava kod pitomaca Vojne akademije *Doktorska disertacija*, Beograd: Filozofski fakultet.
- Rambo, W. W. (1958): The Construction and Analysis of Leadership Behavior Rating Form, *Journal of Applied Psychology*, 42, 409-415.
- Rot, N. (1988): *Psihologija grupa*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Samolovčev, B. (1976), *Teorijske osnove vojnog vaspitanja i obrazovanja*, Beograd: Vojnoizdavački zavod.
- Stogdill, R. M. and Coons, A. E. (Eds) (1957): Leader Behavior: Its Description and Measurement. *Research Monograph No. 88*, Columbus, Ohio: Bureau of Business Research, The Ohio State University.
- Šipka, P. (1976): Primena i modifikacija Gionovog modela razvoja kriterijuma uspeha, *Psihologija*, 3-4, 115-123.
- Šipka, P., Kasagić, Lj., Pajević, D., Kilibarda, Z. i Maravić G. (1991): *Međuljudski odnosi u vojnoj akademiji*, Beograd: Vojna akademija Kopnene vojske.
- Trapnell, P. D. and Wiggins, J. S. (1990): Extension of the Interpersonal Adjective Scales to include the Big-Five dimensions of personality, *Journal of Personality and Social Psychology*, 59, 781-790.
- Wherry, R. (1959): Hierarchical factor solutions without rotation, *Psychometrika*, 24, 45.
- Wiggins, J. S. (1979): A psychological taxonomy of trait - descriptive terms: The interpersonal domain, *Journal of Personality and Social Psychology*, 37, 395-412.
- Wiggins, J. S., Trapnell, P. and Phillips, N. (1988): Psychometric and geometric characteristics of the Revised Interpersonal Adjective Scales (IAS R), *Multivariate Behavioral Research*, 23, 119-134.
- Wiggins, J. S. and Pincus, A. I. (1989): Conceptions of personality disorders and dimensions of personality, *Psychological Assessment: A Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 1, 305-316.

Interpersonal features and interpersonal styles

JAN MARČEK
DESIMIR PAJEVIĆ

Starting from the theoretical premise that personality defines interpersonal relations, the study is an attempt to define desirable interpersonal features and interpersonal styles of behavior in military environment on the basis of interpersonal types of K. Hornal (1976), Leary's theory of interpersonal circle (Leary, 1957) and theoretical models of Krec and associates (1972).

A Scale of Evaluation of Interpersonal Behavior Features (SEIBF-98) was construed on the basis of operationalization of the theoretical model of Krec and associates (1972) and self-observation. It consists of three sub-scales (disposition for roles, sociometric and expressive disposition). Reliability of the instrument was 0.931 as measured by standardized alpha coefficient, while it was 0.893 by Gutman's split-half technique. The scale was applied on a sample of 342 subjects. Factorial analysis (method of main components, rotations) helped select 20 first order factors (nine dispositions for roles, five sociometric and 6 expressive dispositions) which account for interpersonal features and five second order factors that actually represent interpersonal styles interpreted as: orientation to work, dominance, democratic attitude, humanity and leadership.

Key words: interpersonal features, interpersonal styles, factorial analysis.

Интерперсональные особенности и интерперсональные стили

ЯН МАРЧЕК
ДЕСИМИР ПАЕВИЧ

Исходя из теоретического положения, согласно которому интерперсональные отношения определяются личностью, авторы данной работы, основываясь на теоретических положениях теории интерперсональных типов (К. Хорнай, 1976), теории интерперсонального круга (Leary, 1957) теоретических моделей Креча и сотрудников (1972), о качествах интерперсональной реакции и Р. Бояновича (1998), о интерперсональных стилях, пытаются определить желательные интерперсональные особенности и интерперсональные стили поведения в военной среде. Операционализацией теоретической модели Креча и сотрудников, применяя самонаблюдение, сконструирована Шкала оценки особенностей интерперсонального поведения (SPOIP-98), в состав которой входят три субшкалы (диспозиция к ролям, социометрические и экспрессивные диспозиции). Точность инструмента, измеренная стандартизованным альфа коэффициентом 0.931, а "split-half" техникой Гутмана 0.893. Исследование проведено на примере 342

испытуемых. Применяя факторный анализ (метод главных компонент, облимин ротация) выявлено 20 факторов первого порядка (девять диспозиций к ролям, пять социометрических и шесть экспрессивных диспозиций), которые представляют интерперсональные особенности; пять факторов второго порядка, которые представляют интерперсональные стили, названные: ориентация на работу, доминантность, демократичность, человеколюбие и лидерство.

Ключевые слова: интерперсональные особенности, интерперсональные стили, факторный анализ.